

Medbesedilnost in retoričnost baročne asketično-meditativne proze *Poljanskega rokopisa*

Andrejka Žejn

Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana
andrejka.zejn@zrc-sazu.si

Obsežno asketično-meditativno rokopisno besedilo s konca 18. stoletja, t. i. Poljanski rokopis, je nastalo po eni od nemških priredb Jezusovega življenja, klasičnega dela pasijonske katoliške literature duhovne izgradnje, ki v središče postavlja meditativno motrenje Jezusovega trpljenja. Motivacija za nastanek besedila je bila njegova funkcionalnost, cilj, da naslovnika vodi k odločitvi za asketsko krščansko življenje, obenem pa dajejo številne retorične in medbesedilne figure besedilu literarni značaj. V besedilu lahko analiziramo plast seznanjanja s svetopisemsko zgodbo, ki je medbesedilno prenesena in dopolnjena s specifikatorji, plast implicitnega in eksplicitnega nepodcenjujočega argumentativnega prepričevanja in poučevanja ter plast doseganja neposrednega sodoživljanja z učlovečenim Jezusom, grajena na medbesedilnih in retoričnih figurah – zadnja plast predstavlja doseganje osnovnega namena besedila.

Ključne besede: slovenska književnost / krščanstvo / nabožna književnost / barok / rokopisi / Poljanski rokopis / meditativna proza / medbesedilnost / retorične figure

Iz obdobja baročne literarne ustvarjalnosti so v slovenskem starejšem slovstvu znane zlasti pridige, medtem ko je meditativna proza, ki jo je v slovensko slovstvo vnesel Adam Skalar (Ogrin, »Navezave« 227), manj produktiven in manj znan žanr slovenskega baročnega slovstva. V ta žanr uvrščamo tudi besedilo leta 2009 odkritega *Poljanskega rokopisa*, ki naj bi izviral iz župnišča v Poljanah nad Škofjo Loko in je nastal tik ob koncu 18. ali v začetku 19. stoletja. Rokopis hrani Rokopisna zbirka in zbirka redkih tiskov NUK, njegov digitalni faksimile je dostopen v digitalnem repozitoriju *Neznani rokopisi starejšega slovenskega slovstva* (gl. *Poljanski rokopis*). Dogajalni temelj besedila rokopisa je nesorazmerno razširjena in čustveno nabita svetopisemska zgodba, ki jo spremljajo obširni opisi doživljanja in sočustvovanja ob dogajanju, notranji monologi, navidezni dialogi in molitve.

Literarnozgodovinske obravnave nemške predloge besedila rokopisa

Poljanski rokopis je nastal kot ena od priredb ali predelav v slovenščini¹ po delu kapucinskega patra Martina Cochemskega z naslovom *Jezusovo življenje*, med ljudmi izjemno priljubljenega in razširjenega zgleda krščanske baročne literature. V nemško literarno zgodovino je knjigo *Jezusovo življenje* prvi uvrstil Wilhelm Scherer v pregledu zgodovine nemškega slovstva (*Geschichte der deutschen Literatur*, prva izdaja leta 1883) (Stahl [V]), kjer je kot značilnosti dela določal natančnost navedb, pretiranost, poudarek na prikazu notranjega, »duševnega« dogajanja, igranje na bralčeva čustva in pozivanje h kesanju namesto groženj s peklom:

Vse je jasno razvidno: postava in kretnje ljudi, pokrajina in letni časi, okolica in vreme. Vsako stvar podaja določeno: avtor pozna mere jame, v kateri se je rodil Jezus, in število udarcev s kladivom, s katerimi je bil pribit na križ. Nenehno se poskuša potopiti v duševno dogajanje nastopajočih oseb in bralca povleči s sabo. Epsko podaja podrobnosti dogajanja in ga nenehno meša z izrecnim zbujanjem čustev (tj. igra na čustva). Zajeti hoče vsako situacijo, vsako čustvo. [...] Sentimentalno prikazovanje Kristusovega trpljenja, pred čemer je svaril Luter, je pretirano do konca. Opisi bičanja in križanja so neprijetni za branje, z neverjetno nežnostjo je opisano Jezusovo rojstvo. [...] Grešnika ne straši s peklom, kaže mu milostljivega Boga in ga poziva h kesanju, dokler je še čas. (Scherer 338)

Nemška in avstrijska literarna zgodovina za nemško predlogo *Poljanskega rokopisa* ugotavljata vplive sočasnega baroka, ki je razvijal hiperbolično podobo Kristusovega trpljenja (Grabner 70), in obenem sledenje zahtevam kapucinskega reda, da je treba božjo besedo iskati v evangelijih in pri cerkvenih očetih ter jo posredovati ljudem v jasnem, enostavnem in neizumetničenem slogu. V besedilu se spajata baročna pretiranost in zavesten odmik od baročnega retorično-intelektualnega sloga, v njem ni moraliziranja in alegorij, latinskih citatov, ljudskih etimologij, trivialnih besednih iger, bombastičnih rekov in neokusnih naslovov (Signer 29–31). Vzroki za tako rekoč svetovno priljubljenost Cochemove biografije o Jezusovem življenju, ki je počasi izzvenela šele v začetku 20. stoletja, naj bi bili preprost, a hkrati ekspresiven jezik,

---

¹ Poleg *Poljanskega rokopisa* so v slovenščini znane tudi krajše rokopisne priredbe istega nemškega besedila z različnimi poudarki in obsegom. V drugi polovici 19. stoletja je v slovenščini izšel tudi knjižni prevod ene od obsežnejših priredb dela *Jezusovega življenja* Martina Cochemskega.

pogosti dialogi, nagovori in vprašanja ter natančni opisi (Frauhammer 188). Podrobno je bila obravnavana tudi kompilatorska vključenost del cerkvenih učiteljev in očetov, apokrifnih spisov, legend, historičnih biblij ter srednjeveških mističnih razodetij (prim. Stahl).

V večini nemških obravnav je nemška predloga *Poljanskega rokopisa* opredeljena kot značilna katoliška literatura duhovne izgradnje (nem. *Erbauungsliteratur*, angl. *devotional literature*).

***Poljanski rokopis* kot medbesedilna asketično-meditativna prozna zvrst pasijonske literature duhovne izgradnje**

Katoliško literaturo duhovne izgradnje v prvi vrsti opredeljuje namen, da naslovnika preko seznanjenja, spoznanja *Svetega pisma*, preko poučevanja in argumentativnega prepričevanja pripelje do odločitve za asketsko udejanjanje Jezusovega nauka in zgleda (Brückner 504, 507). Sam pojem duhovne izgradnje izhaja iz prvih stoletij krščanstva in se je oblikoval kot stopitev svetopisemske pobožnosti z grškim (politeističnim) platonizmom (Friedrich – Krause 18). Pojem duhovne izgradnje se pogosto povezuje ali celo enači tudi z meditacijo, osebnim, intimnim premišljevanjem, ki naj bi vodilo v izkustveno, neposredno srečanje z božjim (Nicol 337–338). V rokopisu prepoznavamo preplet vseh treh plasti katoliške literature duhovne izgradnje: prva plast je seznanjanje s pripovedovanjem, posredovanjem zgodbe iz *Svetega pisma*, v podrobnostih dopolnjene in vsebinsko razširjene z ustvarjalnim povzemanjem iz raznih drugih besedil oz. predlog, druga plast pouk z nepodcenjujočim prepričevanjem in argumentiranjem, oboje usmerjeno v tretjo plast, tj., posreden in neposreden poziv k askezi preko meditativne kontemplacije. Besedilo *Poljanskega rokopisa* kot žanr literature duhovne izgradnje bistveno opredeljuje navezava na pasijonsko literaturo duhovne izgradnje, ki trpljenje pojmuje kot stično točko, preko katere se počlovečeni Bog – Kristus človeku izkustveno neposredno približa, kar obenem pomeni tudi navezavo na eno od osrednjih tem srednjeveške meditacije, Kristusovo življenje in trpljenje (Nicol 340). Literatura duhovne izgradnje je nadžanrska oznaka, v okvir katere lahko uvrstimo številne žanre, zvrsti, med njimi tudi asketično-meditativno prozo.

Slovensko baročno slovstvo je nastajalo neposredno ob navezavi na evropsko srednjeveško in zgodnjenovoveško slovstveno in duhovno kulturo, ki so jo ustvarjali številni teološki, mistični, eksegetični in asketični pisci obširnega kulturnega prostora. Kulturni kanon evropske baročne duhovnosti se je prepletal in dopolnjeval z literarnim kano-

nom antične literarne klasike, v manjši meri tudi z literarnim kanonom srednjega veka in renesanse ter s klasiko in klasicizmom povezanim kanonom retorične kulture (Ogrin, »Navezave« 221). V presekih vseh teh kanonov so se utrjevala obča mesta – topika, že povedano in že zapisano, po svojem statusu nadindividualno, nadzgodovinsko in medkulturno. Pisci so premišljeno zajemali iz te topike kot spominsko strukturirane zaloge občin mest, ki so bila v neprestanem obtoku in so se s številnimi aplikacijami, citati, variacijami, izpeljavami vedno bolj oddaljevala od svojih avtorskih predlog. Pojmovanje avtorstva, kot ga ob drugih baročnih besedilih, zlasti pridigah, izkazuje tudi besedilo *Poljanskega rokopisa*, je dediščina klasične retorično-poetične tradicije in njenih načel imitiranja oz. emuliranja kanoniziranih vzorcev. V tem izročilu je bilo ustvarjanje razumljeno kot večšina razpolaganja z obstoječimi izraznimi sredstvi in tematikami (Juvan 116).

Besedilo *Poljanskega rokopisa* ustvarjalno zajema iz obstoječih kanoniziranih vzorcev, kar ga opredeljuje kot tipični intertekst. Izhajamo iz pojmovanja medbesedilnosti kot lastnosti besedila, da preoblikuje elemente in strukture obstoječih tekstov in znakovnih sistemov in z njimi vzpostavlja razvidna razmerja ali pa vstopa v prikrita odnose, dostopne zgolj natančnejši analizi. (Juvan 98) Medbesedilnost je – kot za baročno pridigo² ugotavlja Juvan (113) – tudi konstitutivna žanrska in tudi nadžanrska lastnost tega rokopisa, saj literatura duhovne izgradnje že po definiciji zajema (vsaj) iz *Svetega pisma*.

V nadaljevanju bomo besedilo *Poljanskega rokopisa* opazovali z vidika njegovih razmerij do predlog in z vidika razmerij med samimi predlogami (prim. Juvan 58, 59). Ugotavljali bomo, s katerimi postopki medbesedilnega predstavljanja ali sklicevanja na ravni jezikovnega izraza in na ravni besedilnega sveta (prim. Juvan 87) avtor *Poljanskega rokopisa* mreži različne predloge. Obravnavane bodo tudi retorične figure, in sicer tako z vidika medbesedilnosti, zlasti medbesedilnega posnemanja, kot tudi z vidika njihove stilistične funkcije.

Literarnost, če izhajamo iz tega, da je besedilo nastalo z namenom, da vodi naslovnika do odločitve za asketsko življenje po krščanskem nauku, ni dominantna lastnost besedila, vendar dajejo številne retorične in medbesedilne figure ter sledenje baročni poetiki besedilu nedvomno literarni značaj oz. ga uvrščajo v široko polje literarnosti. Literarni značaj se vzpostavlja tudi s temeljno strukturo besedila, ki iz pripovednih in meditativnih elementov vzpostavlja doživljajski, imaginarni svet.

² Skoraj vsi avtorji predlog, ki so poimensko navedeni v *Poljanskem rokopisu*, so omenjeni tudi v pridigah Janeza Svetokriškega, kjer se hkrati pojavlja več istih avtorjev, ki jih srečamo pol stoletja prej že pri Adamu Skalarju (Ogrin, »Navezave« 227).

Medbesedilnost in retoričnost posameznih plasti besedila

Besedilo *Poljanskega rokopisa* kot asketično-meditativna proza v okviru literature duhovne izgradnje ima jasen cilj, ki ga avtor postopno dosega preko različnih neločljivo prepletenih plasti besedila. Tako kot se je avtor z izbiro jezikovnih variant želel naslovniku čim bolj približati, da bi poglobil njegovo vero (Žejn 422), je z istim ciljem razvijal tudi estetsko funkcijo besedila. Naslovnika je želel pritegniti k meditativnemu branju ali poslušanju³ in s tem k askezi tudi z uporabo številnih medbesedilnih in retoričnih figur. Za čim bolj kompleksen in sistematičen prikaz bomo medbesedilne in retorične figure opazovali po posameznih ravneh. Te ravni so bile uvodoma opredeljene kot značilne za katoliško literaturo duhovne izgradnje, odločilno zaznamovano s srednjeveškim meditativnim opazovanjem Jezusovega trpljenja. V nadaljevanju bomo torej opredeljevali, 1. iz česa in kako avtor spleta medbesedilno mrežo zgodbene plasti (seznanja), 2. kako posredno, medbesedilno, in neposredno argumentira, poučuje, spodbuja vživljanje naslovnika in ga 3. vodi k askezi in življenju po krščanskem nauku oz. Jezusovem zgledu.

Plast pripovedovanja

Plast pripovedovanja, ki ima namen seznanjanja naslovnika z resnico o Jezusovem in Marijinem življenju in trpljenju, je v največji meri spletena iz drugih del. Pripovedna plast v osnovi sledi dogajanju v *Novi zavezi*. Začne se z Jezusovim rojstvom, po manjkajočih listih rokopisa se nadaljuje z opisom Jezusovega javnega delovanja, glavnina besedila pa prikazuje Jezusov in Marijin pasijon.⁴ Že Ogrin (»Neznani« 395) kot eno od pomembnih značilnosti *Poljanskega rokopisa* ugotavlja prepletenost kanoniziranih evangelijev in teoloških spisov s čisto človeškimi predstavami, legendami in domišljijo. Enakovredno dopolnjevanje

---

³ Iz uvodnega stavka na začetku večine poglavij »Tekst svetega evangelija« ali »Besede svetega evangelija« bi lahko sklepali tudi, da je besedilo mogoče služilo tudi kot pridiga po evangeliju in ne le kot besedilo za osebno asketično meditacijo kapucinov, ki so ob koncu 18. stoletja v svoji knjižnici imeli na voljo *Sveto pismo*.

⁴ Tako zgodbeno razmerje bolj sledi dogajanju v t. i. historičnih biblijah, ljudskih predelavah vulgate, ki so se širile le v rokopisih zlasti v poznem srednjem veku. V njih imajo enako vrednost *Sveto pismo*, legende, starocerkevni spisi in »posvetne« kronike sveta. Zgodba se začne se z življenjem Marijinih staršev, izčrpno sta opisana Marijino življenje in otroštvo Jezusa, njegovo javno delovanje je le uvod v pasijon, ki zajema večji del dogajanja. (Stahl 58)

visoke, kanonizirane teologije z apokrifi in mističnimi videnji je tudi ena od bistvenih značilnosti literature duhovne izgradnje (Procopé, Mohr in Wulf 30). V *Poljanskem rokopisu* lahko opazujemo dve poglaviti polji predlog, ki jih pripovedovalec smiselno izbira, iz njih zajema, postavlja v medsebojno interakcijo in jih nadgrajuje z lastno ustvarjalnostjo. *Sveto pismo* kot najvišje *lectio divina*, ob katerem poteka meditacija o Jezusovem življenju in trpljenju, in kot prvotna literatura duhovne izgradnje je osnovna predloga, ki jo dopolnjujejo komentarji *Svetega pisma*, kanonizirana dela cerkvenih očetov in učiteljev, apokrifni spisi in zlasti srednjeveška mistična svetniška razodetja o Jezusovem življenju in trpljenju. Predloge se medsebojno osvetljujejo in obenem predstavljajo pripovedni svet *Svetega pisma*.

Avtor *Poljanskega rokopisa* si svetopisemsko topiko medbesedilno izposoja s prenosom v besedilni svet svojega dela. Iz *Svetega pisma* prenese skoraj vse osebe na zgodbeni ravni, njihova medsebojna razmerja, prizorišča in kronologijo dogajanja. Med protagonisti so poleg Jezusa najpomembnejši Marija kot očitvidka, poročevalka in sotrepča, njegov najljubši apostol Janez, vidno vlogo imata tudi Marija Magdalena in Marta, ki v literaturi duhovne izgradnje metaforično ponazarjata prakso in teorijo duhovnega življenja (Procopé, Mohr in Wulf 44). Le izjemoma se na ravni pripovedi pojavljajo osebe, izposojene iz apokrifnih spisov ali legend (kralj Abgar iz Edese, sveti Martial). Oseb in zgodb iz antične literature, sicer značilnih za baročno literaturo, v besedilu *Poljanskega rokopisa* ni zaslediti. Na ravni jezikovnega izraza je tekst *Svetega pisma* v rokopisno priredbo prenesen z dobesednimi citati, avtor pa svetopisemsko dogajanje večkrat tudi opiše oziroma povzame. Opazna značilnost svetopisemskih sentenc je njihova kratkost, funkcionirajo kot izhodišče za podajanje zgodbe. Citatni ali povzemalni odlomki po *Svetem pismu* so uvedeni največkrat z navedbo imena evangelista, redkeje z navedbo konkretnega mesta v *Svetem pismu* v tekočem besedilu ali ob strani besedila, pogoste so tudi splošnejše, obče navezave na svetopisemske vsebine (npr. »koker se v pergodišah teh apostelnov vidi ...« [19]). V delu pripovedi pred pasijonskim dogajanjem se pripovedovalec tudi sklicuje na zgodbo iz *Svetega pisma*, ki je ne bo popisal, ker je vsem dobro znana, medtem ko se v pasijonskem delu besedila take navedbe ne pojavljajo.

Osnovnemu zgodbenemu poteku, prikazanem v *Svetem pismu*, so v *Poljanskem rokopisu* dodane dogajalne prvine in specifikatorji, ki nadgrajujejo golo pripovedno poročanje in natančneje predstavljajo značilnosti, okoliščine in akterje dogajanja (Juvan 119). V besedilo *Poljanskega rokopisa* so vključeni na način medbesedilnega prenosa iz

predlog.⁵ Obširnejše izposoje v funkciji specifikacije ter dopolnitve in nadaljevanja svetopisemskega dogajanja so značilne zlasti za pasijonski del rokopisa. Iz srednjeveške in deloma tudi zgodnjekrščanske literature so v besedilni svet z medbesedilnim prenosom izposojeni predvsem zgodbeni prizori t. i. Jezusovih skrivnih trpljenj (npr. Jezusova hoja čez potok Cedron, popolno razgaljenje pred bičanjem, pobiranje oblačil po bičanju, mučenje v temnici Kajfeževe palače, nastanek globoke rane na rami), ki so bili v 17. in 18. stoletju aktualni kot podlaga za meditativne spise o tej temi (Moser 485, 490) in predmet različnih upodobitev, ne le literarnih, ampak tudi slikarskih, kiparskih in glasbenih (Grabner 77). Kot specifikatorje zgodbene plasti lahko opredelimo številne podrobnosti dogajanja, eksplicitno ali implicitno prenesene iz srednjeveških razodetij, kot so precizni in ekscesivni kvantitativni podatki o razdaljah (v številu korakov), o krvavih potnih kapljah, udarcih, padcih, solzah itd..⁶

Naš Gospud Jezus Kristus je iz ploskama teh rok v soj obraz udarjen biv stouinudvakrat, iz pestjo pak stouinudesetkrat. [...] Devetnajstkrat je on v smertnih težavah biv, stouinudevetkrat je on iz globočine sojga serca prov milu zdihnu. Inu h poslednimo je on dvainušedeset tavžent inu dvestu sovza preliv. (288–289)

Podrobneje so medbesedilno specificirane tudi druge okoliščine že znane dogajanja, npr. izvor strupenih trnov Kristusove krone, pa tudi zgodovinske okoliščine, npr. politična ureditev, pokrajina, narava, npr.: »Dalej je tudi za premišluvat, de taistkrat je od začetka spomlad blu, ta 25. dan mesca sušca, ob katirmo času navadnu je stanovitnu vreme, toku de te gase sa zlo blatne inu načedne ble.« (501)

Medbesedilni prenosi iz predlog, iz katerih avtor zajema nadaljevanje in specifikatorje svetopisemskega dogajanja, so uvedeni bodisi s poimensko navedbo imena avtorja predloge (le enkrat sta navede-

⁵ Že srednjeveška razodetja in meditativna razmišljanja, ki jih *Poljanski rokopis* medbesedilno prenaša, posnema in opisuje, so največkrat medbesedilne zvrsti, »sestavljene« iz odlomkov iz *Svetega pisma*, pripovedi romarjev, apokrifov, del starejših cerkvenih očetov in tudi vizionarskih razodetij moških in žensk. Taka tipična medbesedilna sestava je na primer značilna za Bonaventurove meditacije o Kristusovem življenju. (Stahl 47)

⁶ Ilustrativni primeri so navedeni po kritičnem prepisu besedila rokopisa. Glavne značilnosti kritičnega prepisa so prečrkovanje iz bohoričice v gajico na podlagi podrobne analize zapisa posameznih glasov ter določanje besednih mej in delitev na skladenske enote v skladu z današnjim pojmovanjem. Navedba strani v oklepaju na koncu citata sledi izvorni paginaciji rokopisa.

na tudi naslov dela in poglavje: »S. Bonaventura piše (s. Bonavent. Medit. vit. Christi, Cap. 38)« [157]) ali s splošnejšo oznako, npr. »učeniki«, »pisarji«, celo samo »nekateri« ali »eni«, zelo pogosta je tudi splošna uvedba z zvezo »se bere«. Po pogostosti omemb ali navedb izstopajo srednjeveški avtorji in v veliki meri avtorice. Avtor rokopisa srednjeveške avtorice enakovredno postavlja ob moške avtorje.⁷ Pri cerkvenih očetih in učiteljih so najpogostejše enkratne poimenske navedbe.⁸ Najpogosteje, petdesetkrat, je omenjena Brigita Švedska, znana zlasti kot avtorica mističnega razodetja *Revelationes* (v slovenščini *Nebeška razodetja*) iz 14. stoletja; »le« dvajsetkrat je zapisano ime avtorja latinskega prevoda *Svetega pisma*, cerkvenega očeta Hieronima iz 4. stoletja, ki je bil tudi pomemben svetnik in vir poznosrednjeveške ljudske pasijonske pobožnosti (Hamm 128), skoraj enako je število navedb Bonaventure, avtorja dela *De meditationes Christi* ali *Meditationes vitae Christi* iz 14. stoletja, s 16 navedbami mu sledi srednjeveški avtor Bernard iz Clairvauxa, ki je svoja razmišljanja o Jezusovem trpljenju razdelil na ure v dnevu (*De meditatione passionis Christi per septem diei horas libellus*). Manjkra sta navedena Avguštín iz Hipona (enajstkra), osrednja teološka avtoriteta v srednjem veku, in Janez Zlatousti. Večina od razmeroma številnih srednjeveških avtorjev in avtoric je v *Poljanskem rokopisu* neposredno poimenovana le trikrat ali štirikrat: Anzelm, avtor dialoškega dela *Dialogus beatae Mariae et Anselmi de Passione Domini*; Mehthilda Magdeburška,⁹ avtorica dela *Das fließende Licht der Gottheit*; Gertruda Velika in Katarina Sienska, ena od dveh cerkvenih učiteljic, avtorica dela *Pogovor o Božji previdnosti*, ki je nastalo v drugi polovici 14. stoletja; štirikrat se pojavi tudi ime cerkvenega učitelja in zgodovinarja iz 7. stoletja Bede Častitljivega.

Pripovedovalec v *Poljanskem rokopisu* podaja tudi svoja lastna razmišljanja in podrobneje razlaga dogajanje, a svoj lastni diskurz izgrajuje v razmerju do primarnih in sekundarnih predlog. Svoj lastni diskurz metabesedilno nakazuje tudi z vsaj navideznim izražanjem domnev o

⁷ Tudi nikjer v besedilu ne zasledimo negativnega prikazovanja žensk, kakršno je pogosto značilno za Svetokriškega.

⁸ Po enkrat so navedeni Dionizij Areopagit (6. stoletje), Klemen Aleksandrijski (3. stoletje), Gregor Nazianški (4. stoletje), Evzebij (4. stoletje), Vincencij (5. stoletje), Janez Damaščan (8. stoletje), Izidor Seviljski (7. stoletje) ter kasnejša Nikolaj iz Lire (14. stoletje, avtor prvega tiskanega komentarja *Svetega pisma*) in Ubertin iz Casale (13.–14. stoletje). Od srednjeveških avtorjev razodetij sta le enkrat navedena Marija Magdalena Paciška in pisec Nikefor.

⁹ Mehthilda Magdeburška je bila med drugim pripadnica begin, prvega značilno ženskega gibanja v krščanski zgodovini. Begine so bistveno prispevale k širjenju svetih tekstov in teološkega znanja med laiki v ljudskem jeziku. (Kač 39–40)

verjetnih okoliščinah, ki naj bi pojasnile dogajanje, npr.: »Marta pak je stregla, to je, ona je v kuhen vižala, deb ta Gospud biv dober preskerblen, dokler ona je nemu tudi dostkrat kuhala, zakaj morebiti je Simon v en hiši Marte prebivu al pak je nje sosed biv.« (127) Meja med medbesedilnim prenosom iz sekundarnih predlog ter avtorjevim lastnim diskurzom je pogosto zabrisana.

V dogajalnem svetu, sestavljenem iz predlog, vsaj na videz nehierarhiziranih, prepletenih in nadgrajenih z avtorjevim lastnim diskurzom, so v logično-časovnem zaporedju podani vsi elementi, ki so potrebni, da je potek dogajanja smiseln, logično utemeljen in razumljiv naslovniku. Pripovedovalec z uvajanjem specifikatorjev dogajanja in nadaljevanjem dogajanja, dodajanjem »manjkajočih« dejstev, dosega potujitev in posledično vpogled na novo v dogajanje.

Plast prepričevanja z argumentiranjem in poučevanja s pojasnjevanjem

Pripovedovalčeve prepričevalne strategije v besedilu *Poljanskega rokopisa* se v veliki meri opirajo na medbesedilne reference, medtem ko je poučevanje, zlasti pojasnjevanje pomena in namena dogajanja ter izjav pripovednih likov, v večji meri neposredno in eksplicitno. Vtis prepričljivosti in verodostojnosti daje pripovedovalec že s svojo perspektivo vsevednosti, vsevidnosti in vseprisotnosti, s svojim prepričljivim poznavanjem dogajanja v vseh podrobnostih in celotnega notranjega sveta protagonistov. Za prepričevanje naslovnika pogosto uporablja uvodne obrazce, s katerimi vnaprej zanikuje dvom o povedanem, kot so »inu, koker ni cviblat, ...«, »brez cvibla ...«, »ni cviblat, de ...« ali »se lohku verjame, de ...«, »žiher se verjame, de«, »žiher se reče, de ...«.

Verodostojnost povedanega je nadalje utemeljena in poudarjena z izposojami svetopisemske topike in s citatnimi prenosi iz *Svetega pisma*, ki naj s svojo absolutno veljavo posredno potrjujejo tudi verodostojnost opisov preostalega dogajanja in podatkov, kar dokaj neposredno izraža tudi avtor: »Preglejmo tedej enu za tim drugim inu mi bomo vidli enu taku zasramvajne inu tepejne cel čez natura toku, de kob te s. evangelist na zamirkval, tok bi blu težku virvat.« (285) Verodostojnost *Svetega pisma* evocirajo tudi poimenske navedbe evangelistov, ki so »popisali« dogajanje; med imeni, ki jih pripovedovalec navaja pri uvajanju citatov in povzemanju, se nasploh najpogosteje pojavljajo štirje evangelisti, med njimi v več kot polovici navedb evangelist Janez, ki je tudi protagonist dogajanja.

Pripovedovalec evocira *Sveto pismo* oz. njegovo verodostojnost tudi z medbesedilnim posnemanjem, tj. z imitacijo svetopisemskih stilemov. Najpogosteje gre za razne vrste paralelizmov, temeljnega stilnega sredstva svetopisemskega slovstva, zlasti poezije.¹⁰ Imitira tudi biblično skladijsko obliko *figura etymologica* in biblične sinonimne obrazce, tj. stavke, ki se pojavljajo v isti obliki, kjerkoli avtor govori o isti ali podobni temi, položaju ali dejanju (Krašovec 7). Eden od opaznejših oblik je še imitacija vsebine obrazca »za resnica« (v današnjem prevodu »resnično«), ki se v *Stari* in *Novi zavezi* pojavlja na začetku povedi in eksplicitno poudarja sledeče besede. Avtor rokopisa z uporabo zveze »za resnica«, ki je ne uporablja le na začetku spremnega stavka, dosega prepričljivost najprej z denotativnim pomenom, predvsem pa konotativno z evokacijo naslovnikom znanega svetopisemskega stilema: »Za resnica, keb en človk biv mogu vedti, koku se je ta zapušen Jezus toku jamernu deržu, tok bi oben človk na biv tok terd, katir na biv permoran, prov iz serca iz ž nim se jokat.« (205)

Avtor besedilni svet *Svetega pisma* medbesedilno poustvarja tudi z oblikovno-zgradbenim citatom, tako da najprej s citatom medbesedilno prenese odlomek iz *Svetega pisma* in v nadaljevanju posamezne zgradbene dele svetopisemskega citata zapolni in tudi razširi z novo vsebino:

Kader je David iz tega mesta Jeruzalem mogu ven bejžat, takrat je reku ta hudobni Semej k njemo toku: Pojdi vun, pojdi vun, ti kervižejni mož, ti Beliala otrok, zakaj poglej, zdej te stiskajo toje hudobije, kir ti si en kervižejni mož. Toku so vpili tudi te vikši farji h Kristuso: Pojdi vun, pojdi vun, ti Beliala otrok, ti zapelavc tega folka, dokler zdej se tebi ravn prov godi, koker si ti zaslužu, kir ti že zdavnu biv imov na gavgah viseti. Ti si nas dostkrat pred folkam k špotu sturu, zdej pak očmo mi tebi zupet povernit. (475)

Poimensko in obče sklicevanje na cerkvene avtoritete in avtorje mističnih besedil, ki tako kot navajanje imen evangelistov služi za utemeljevanje verodostojnosti, nima takšne absolutne moči kot sklicevanje na evangeliste. Ta manko pripovedovalec kompenzira z metabesedilnimi komentarji, v katerih pojasnjuje, zakaj določeno dogajanje v *Svetem pismu* ni popisano: »Meni se zazdeva, de sa le-te dve narobčutlivši skrivnost timo lubmo jogru, katir je iz očmi vidu obedoje, tulkajn k sercu šle, de nemu je skori namogoče blu, zavol velikiga usmilejna, taiste popolnoma popisat. Kar tedej so te evangelist ven spustil, le-tu so te s. očaki iz noterdajajna S. Duha napovnil.« (380) Iz odlomka je raz-

¹⁰ V začetkih meditacije ob branju *Svetega pisma* so bili predmet meditativnega branja najpogosteje ravno svetopisemski psalmi (Nicol 338).

vidno, da pripovedovalec razmišljanje o tem, zakaj v *Svetem pismu* niso opisane vse podrobnosti, pripisuje sebi, čeprav je ta metakomentar dejansko prenos iz srednjeveških mističnih razodetij, zapisan npr. že v Bonaventurovih meditacijah o Jezusovem življenju (Köpf 745).

Na ravni prepričevanja, utemeljevanja verodostojnosti pripovedovanega avtor uporablja tudi prepričevalno moč *acheiropoieton*. Izraz *acheiropoieton* označuje sledi, podobe Jezusa in Marije, ki »jih ni izdelala človeška roka« (Stahl 182). Pogosti so opisi znamenj na mestih Jezusovega in Marijinega trpljenja, najpogosteje odtisov delov Jezusovega ali Marijinega telesa v skali, ki se je »zmehčala kot vosek«:

Takrat je bla ta usmilena mati na cel duš inu teles vsa rajnena iz bridkustjo ter pade v ena umedlevca, de je ona na en kamen padla inu se je v timo padcu za taistiga deržala, katir je koker vosk mehak ratov. Le-ta kamen je zdej v Rimo za altarkamen, v katirno se vidjo še današni dan noter utisnenih pet perstu od ene roke Marije (263).

Opisi teh znamenj so povzermalno preneseni iz srednjeveških poročil romarjev, tj. predlog, ki so vključene z namenom argumentiranja, prepričevanja in so kot viri na nekaterih mestih tudi eksplicitno navedene, npr. »te romare povedo, de pet nu pov pedi od križa Kristusam, na lev rok tiga križa, namreč med Kristusam inu tem levim šaharjam, je ta rob al sivna skala, v katir sa te križi stal, posred saksebi počla inu se vidi še donišni dan taista spoka« (679–680). Pogoste so tudi navedbe o cerkvah, ki naj bi bile zgrajene na ključnih mestih dogajanja, in o cerkvah, v katerih se »danes« hranijo *acheiropoieton* in relikvije. Verodostojnost teh podatkov pisec še nadalje utemeljuje z razmeroma redkimi omembami zgodovinskih oseb in z njimi povezanih legendarnih »dejev«. Navaja rimsko cesarico Heleno iz 3.–4. stoletja, znano zlasti po postavljanju cerkva na krajih Jezusovega in Marijinega trpljenja, jeruzalemsko kraljico Sibilo, ki naj bi – kot je navedeno v rokopisu – ob koncu 12. stoletja pred izgubo rešila t. i. torinski prt, rimskega cesarja iz 4. stoletja Julijana Odpadnika, ki naj bi namesto Kristusove podobe postavil svoj kip in ga je za kazen zadela strela, in francoskega kralja Ludvika, ki naj bi v Pariz prenesel verigo, s katero so zvezali in vlekli Kristusa. Poleg teh vladarjev so omenjeni še Tit Flavij in Vespazijan s svojo vlogo pri uresničevanju svetopisemske prerokbe ter bizantinski cesar Heraklij, verjetno vladar iz 7. stoletja, čigar zgodbo pripovedovalec povzame kot utemeljitev čudežne moči vrat, skozi katera je Jezus vstopil v Jeruzalem na cvetno nedeljo.

Z namenom doseganja verodostojnosti in prepričljivosti avtor vključuje tudi na videz verjetne in dozdevno verodostojne etimologije

zemljepisnih imen ter razlage naravnih, fizičnih pojavov, ki spremljajo Jezusovo trpljenje, kot na primer razlago krvavega potu: »Kristus je soj občutljivost ena taka sila sturu, de ta vroča kri je mogla od serca bejžat inu je bla v te vnajne vude pergnana ter je putne lukence odperla, de ta revni Gospud od velikih težav je putiv en pot, katir je biv iz negovo sveto kervjo zmešan.« (213), ali razlago nastanka potresa – ta naj bi nastal kot posledica izbruha silovitih vetrov, zaprtih v notranjosti zemlje – ob prizoru Jezusove smrti. Ravno ob prizoru potresa, z namenom argumentativnega prepričevanja, avtor na kupu zbere poročila antičnih zgodovinarjev Plinija Starejšega, Evzebijia in Pavla Orozija: »Plinius piše, de v Azija dvanajst mestu je pokončan blu. Eusebius zamirkuje, de skuz ta potres te zemle v Nicea v Bitinij veliku hiš je ukol padlu, inu tudi piše Orosius od dost velikih inu slovečih mestu, v katirh je dost močniga zidajna, tempelnu, palastu, turnu, hiš inu zidov skuz ta potres ukol padlu, reznenu inu pokončanih blu.«(679)

Na ravni verskega poučevanja in vzgoje pripovedovalec naslovniku neposredno razlaga simboliko: »Skuz ribo se duhovnu zastop ta vira, skuz jejce to vupajne, skuz kreh ta lubezen.« (80), z uvodnimi obrazci, kot so »Iz tega dol vzemi ...«, »Iz tega zamirki, de ...«. »Iz vsiga tega zamirki inu uči se ...«, »Iz tega spoznej«, »Iz tega se [...] dol vzame«, uvaja nauke in razlage dejanj protagonistov. Avtorjeve lastne razlage so ponekod vrinjene neposredno v medbesedilne citatne prenose iz *Svetega pisma*:

Jezus odgovari njemo: Katir je umit (se zastop skuz ta kerst, te joger Kristusa pak so bli že keršen, koker je blu zgori umenen), ta na poterbuje več, temuč de le noge umije (to je, soje hudobne žele, de le-te nega v greh na pelejo), sicer je ves čist (zastopi od grehov), inu vi ste čisti (se zastopi od smertnih grehov, pak ne od teh mejhnih), al ne vsi. (182)

Pripovedovalec parafrazirano pojasnjuje tudi običajno kratke dobesedne navedke iz *Svetega pisma*. Parafraza, ki je na videz del pripovedovalčevega diskurza, čeprav je v nekaterih primerih nedvomno medbesedilno prenesena, ni podana na način razlaganja, povzemanja ali v obliki odvisnega govora, ampak v formi dobesednega navedka, s čimer avtor medbesedilno posnema govor svetopisemskih oseb ali evangelijsko poročilo in tako dosega večjo prepričljivost. Parafraza je glede na citat nesorazmerno daljša, uvajajo jo uvodni obrazci »koker biv otu reči«, »koker biv reku«, »koker biv djav«, »to je«, npr.:

Jezus je odgovoru: Si le-ti en mojster v Izrael inu tega na veš? Koker biv djav: Ti ja bereš ta postava inu te preroke inu na vzameš iz tega dol ene duhovne pamet, katira je v temu skrita. Vi na virjete inu na zastopte mene, kader jest

vam od teh zanikernih inu pozemelskih erči pravm, koku bote vi virval inu mene zastopil, kader bi jest vam od teh visokih nebeških erči pravu? (53)

Ob kratkem odlomku iz prizora na svatbi v Kani Galilejski lahko opazujemo, kako pripovedovalec z namenom poučevanja, razlage in prepričevanja najprej citira Jezusove besede iz *Svetega pisma*, nato z nesorazmerno daljšo parafrazo Jezusove besede pojasni, z medbesedilnim posnemanjem oblikovno-zgradbene strukture dobesednega govora ustvarja vtis avtentičnosti parafraze in nazadnje naslovniku še neposredno obrazloži namen Jezusove izjave:

Jesus prav k nje: Žena, kaj je meni inu tebi za tu?¹¹ Al koker biv otu reči: Ti veš, de jest iz moje Božje moči znam čudeža striti inu ne iz človeške moči. Al ta Božja natura jest nimam od tebe, zatori jest nisem dovžan čudeža delat po tojmu pogirvan. Dokler po bogstvo jest nisem dovžan tebi pokorn biti, tudi moja ura še ni peršla, čudeža delat. Zakaj Gospud je otu, de bi celu neč več vina tam na blo, deb toku ta čudež tulkaj perjetnejši biv pred vsem ludmi, katir sa na ohct bli. (49)

Z razlagami hoče pripovedovalec naslovniku nedvoumno in jasno razložiti krščanski nauk, tako da mu prepreči lastne (napačne) interpretacije. Nenehna in raznovrstna prepričevanja o resničnosti pripovedovanega kažejo, da pripovedovalec svojega naslovnika ne podcenjuje in ga ne obravnava kot naivnega nevedneža.

Plast doživljanja in sočustvovanja

Odnos do Jezusovega trpljenja, kakršen je značilen za *Poljanski rokopis*, lahko opazujemo v medbesedilnih navezavah zlasti na srednjeveško pasijonsko literaturo, v središču katere je bilo Kristusovo trpljenje. Zlasti pri Mehthildi in Bonaventuri, in tudi ostalih avtorjih predlog *Poljanskega rokopisa*, je odseval srednjeveški obrat k občutljivosti za Jezusovo človečnost in trpljenje. Celotno Kristusovo življenje, od rojstva v revščini do trpljenja in smrti na križu, je bilo opazovano in premišljevano kot trpljenje. Vloga oseb, ki Jezusa spremljajo ob trpljenju, je, da odsevajo in tako pomnožijo njegovo trpljenje. Tak način prikazovanja Jezusovega pasijona naj bi vzbudil sočutje pri vernikih, ki naj bi dogajanje sprejemali s tako intenzivnostjo, kot da bi bili neposredno udeleženi ob dogajanju, in pri tem celo sami občutili bole-

---

¹¹ Prim. Jn 2,4: Jezus odgovori: »Kaj je meni in tebi, žena? Moja ura še ni prišla.«

čine (Köpf 725–726, 728–730). Preko Jezusove izkušnje človeškega trpljenja, s katero se Bog človeku približa najbolj neposredno, lahko človek neposredno spozna Boga. Tudi v jedru srednjeveške meditacije o Jezusovem življenju in trpljenju se pojavljajo afektivno vživetje v Jezusovo zgodbo, intenzivno sodoživljanje in sočustvovanje v preseku Jezusove in vernikove zgodbe. Meditativna čustvena soudeležba v Jezusovi zemeljski, počlovečeni zgodbi se uresničuje tako, da meditirajoči svoje življenje ravna po spokorjenju in sledenju Kristusovemu zgledu. (Nicol 339–340)

Tudi *Poljanski rokopis* celotno dogajanje podaja tako, da pri naslovniku vzbuja čim intenzivnejše in doživeto čustvovanje z Jezusom ob njegovem trpljenju. Ključno je počlovečenje Božjega, njegova čisto človeška izkušnja trpljenja, približana človeku tukaj in zdaj, ob čemer Jezus še vedno ohranja tudi svoje božanske lastnosti. Čustveno sodoživljanje naj bi naslovnika pripeljalo do odločitve za življenje strogo po Jezusovem zgledu.

Dogajanje je najprej podano iz perspektive Jezusa in njegovega notranjega doživljanja, čustvovanja, nato pa še enkrat iz Marijine perspektive, v kateri odseva in se podvaja trpljenje Jezusa. Neposredno vživetje v doživljanje Jezusa in Marije in nadgradnjo podobe Jezusa človeka pripovedovalec naslovniku omogoča tudi tako, da njun svetopi-semki odnos prenese na medčloveški odnos med materjo in sinom, odnos med Bogom očetom in božjim sinom pa preslika na odnos med očetom in sinom. Pri podajanju doživljajskega dela, notranjih občutij in opisih telesnega in duševnega trpljenja so poleg medbesedilnih figur, zlasti imitacij stilemov, uporabljene številne retorične figure, s pomočjo katerih pripovedovalec stopnjuje drastičnost prikazov, poudarja dramatičnost, čutno nazornost ter dosega živost in plastičnost prikaza ter vse to spaja z duhovno poglobljenostjo, teološko resnico in osredotočenostjo na duhovni, nadčutni svet. Z namenom, da bi pri naslovniku vzbudil intenzivnejše sodoživljanje samega dogajanja in trpljenja, pripovedovalec v metakomentarjih dogajanje in doživljanje tudi aktualizira.

Pripovedovalec naslovnika najbolj neposredno poziva k vživetju, doživljanju in miselni udeležbi v prikazanem dogajanju z uvodnimi obrazci, kot je npr. »Damisel si tedej ...«: »Damisel si ti tedej, o keršanska duša, koker deb ti na timo tergu pričioč biv inu na le-ta grozoviten spregled gledu.« (388). Avtor poskuša doseči približanje protagonistov z uporabo medbesedilnih figur, med njimi z imitacijo dialoga in monologa. Platonski dialog med dušo in Bogom je bila vse od začetkov značilna oblika literature duhovne izgradnje; tudi v srednjeveških mističnih razodetjih kot predlogah *Poljanskega rokopisa* je razodetje posre-

dovano preko monologa ali dialogov med Jezusom, Marijo, angelom in avtorjem razodetja. Običajno daljši dobesedni navedki, izjave protagonistov v dialogih *Poljanskega rokopisa* – z izjemo citatnih prenosov dobesednih navedkov iz *Svetega pisma* – so najverjetneje citirani ali povzeti po srednjeveških mističnih razodetjih, medtem ko sta kombiniranje prenesenih citatnih izsekov in postavljanje le-teh v nove odnose doma avtorjevega lastnega diskurza. V dialogih med Jezusom in Marijo, ki niso povzeti po *Svetem pismu*, protagonista izražata svoje intimne občutke ob doživljanju trpljenja, svoje strahove. V imitiranih notranjih monologih zlasti osrednja protagonista neposredno prvoosebno izražata svoje misli in občutenja, kot npr. v izseku iz monologa Marija ob bližnji sinovi smrti:

Moj sin! Moj sin! Gorje meni, gorje meni! O deb jest zate mogla umret! Jezu, moj sin! O mene revna, kaj očem jest striti? Moj sin umira, zakaj na umerjem jest iz nim? Moj narladkejši otrok, ti moja edina lubezen! Ah, na zapust me za sabo, temuč potegni me k tebi, de jest iz tabo umerjem! Cel hudo umerješ ti sam, zatori pust saj toja mater iz tabo umreti. O grenka smert! Na zašoni meni, zakaj ti dapadeš meni pred vsem. Nabrus vsa toja moč inu presun mene, uboga mater, kir ti sinu umoriš, tok umori tudi to mater iz sinam vred. O hudoben Judje! Na zašonite meni, temuč kir vi mojga sinu ste križal, tok križite mene tudi iz nim, al pernesite me dergač iz eno grozovitno smertjo ukol, deb le jest mogla iz mojim sinam vred umreti. (658)

V dialoško interakcijo s protagonisti pripovedovalec pozove tudi naslovnika, ki ga Jezus in Marija neposredno nagovarjata: »Moj otrok, si ti tudi šlišu kaj sem jest h Pilatušo govoru, de moje kralstvu ni od tega svieta? Kaj se tebi zdi čez le-tu?« (342). Posledično naslovnik spontano vstopi v fiktivni besedilni doživljajski svet s svojo repliko, kakršno mu pripovedovalec polaga v usta. V naslovnikovi repliki, običajno podani z medbesedilnim posnemanjem molitve, ponovno odseva, se podvaja Jezusovo trpljenje.

V okviru obravnave plasti poučevanja in prepričevanja smo že navedli imitacije bibličnih stilemov, in sicer paralelizma kot konstitutivnega stilema svetopisemske poezije, bibličnih obrazcev in *figure etymologicae*. Imitacije stilemov lahko opazujemo tudi kot retorične figure, s pomočjo katerih avtor prikazuje in poudarja trpljenje in čustveno doživljanje ter pri naslovniku dosega intenzivnejše sovživetje v notranji, čustveni svet protagonistov. S klimaktičnimi in sinonimnimi paralelizmi avtor stopnjuje prikaz intenzivnosti Jezusovega trpljenja (»On ni smov dol sedti, on se ni smov naslont inu se ni smov dol ulečiti« [296]), z redkejšimi antitetičnimi paralelizmi (»Katir je poprej bil ta narlepši

med vsem otrokam teh ljudi, ta je bil zdej ta narnastudniš med vsem« [658]) enkrat poudarja nasprotja, medsebojno izključevanje, drugič so antitetični paralelni pari v funkciji merizma in povezujejo dva polarna pojma istega polja, da bi izrazili idejo celote ali popolnosti (Krašovec 9): »Nebo inu zemla, oča inu mati, angeli inu ludje, perjatli inu sovražniki so se obernal od nega preč inu so pustil nega samga v britkust.« (206)

Medbesedilno povzeti dialogi prispevajo ne samo k neposrednemu vživljanju in interakciji med protagonisti in naslovnikom, temveč tudi k živosti in dramatičnosti situacije, ki ju stopnjujejo še številna retorična vprašanja, največkrat uvedena z uvodnim obrazcem »Kaj/Kaku meniš ti ...«, in retorični odgovori, prehodi v dramatični sedanjik: »Kader je Peter zamirku, de nega ta dekla pozna, zatori grede on od ognja preč inu se je skuz vrata ven spravu, zakaj on je vidu, de ga očjo prov spoznati« (301); in navidezni preskoki: »Mene groza prehaja od tiga pisat inu prosem tebe, ti moj lubi kristjan, ti sam premisli, kar jest pisat na morem. Samu le-tu pravm jest, de glih koker skuz to ranenu mesu Kristusa iz tem železnim ostrogam so se rozorje delali, toku tudi je blu to serce Marije preoranu« (401). Kot imitacije bibličnih obrazcev, ki so v *Svetem pismu* s svojo poetičnostjo in vzvišenostjo posebno značilni za psalme, se v *Poljanskem rokopisu* ponavljajo nekatere podobe (na primer zvezan, zlasan in »zapljuvan« Jezus; Marija, ki od trpljenja omedleva; kamen, ki bi se omehčal, če bi spremljal dogajanje), vzklične povedi (Ah, toje serčne žalost! – O boli!) in metakomentarji.

K podkrepitvi čustvenosti dogajanja pripomorejo številni ponavljajoči se medmeti na začetku povedi (ah, o), nenehni nagovori in nešteti vzklični stavki, metabesedilni obrazci o neizrekljivosti in neopisljivosti intenzivnosti trpljenja ter medbesedilno preneseno navajanje ekscesivnih podrobnosti kot zunanje konkretnosti, ki naj prikliče notranje doživetje usmiljenja do Jezusa in Marije. S primerami so izražene analogije med zunanjim svetom in notranjim doživljanjem (»je peršu k Jezuso ponoč, zakaj on je biv v temnot te zmote« [52]), pogoste so primere (obraz se je svetu koker sonce, bejle koker sneg). Kot tipično tradicionalno retorično figuro avtor rokopisa pogosto uporablja dvojne (gmahen inu mirni, bi odgovoru inu bi djal) in trojne formule (jokajne, plakajne inu klagvanje), pojavljajo se celo četverne formule (dren, šum, smeh inu vpetje). Na besedni ravnini so značilne ekspresivna sopomenskost (npr. za oblačilo, ki so ga kot posmeh Jezusu oblekli na poti od Herodeža k Pilatu, avtor uporablja lekseme *bel gvant*, *belo oblačilo*, šemasto oblačilo, *norsko oblačilo*, *bela capa*, za Kristusov krvavi pot za piše sinonime *krvavi pot*, *krvava kopel* in *krvavi dež*) in nezaznamovana sopomenskost (*milostlivi*, *gnadlu*), stalne besedne zveze samostalnika in

ukrasnega pridevka (*sladki Gospod, cartana Marija, kamnito srce, srčna žalost*), besedne igre z aliteracijami in asonancami (*ster stergan* »star strgan«, *oče oče* »oče hoče«, *slajš ked med* »kot med«, *vosličam inu voličam* »oslom in volom«) in *figura etymologica* v ožjem smislu (»Dokler glih koker v murju nobenga grunta ni najdti, tok ta žalost Marije ni za izgruntat« [672], »iz terdim štrikim terdnu zvezanga« [348]).

Pripovedovalec zbuja naslovnikovo sodoživljanje z nenehnimi primerjavami med besedilnim svetom in naslovnikovim izkustvenim svetom. Za izhodišče primerjave navede stvarnost, predmetnost (npr. trni v Jezusovi kroni »niso tok mehki koker našga kraja ternu germi, na katirih drnule rasejo, temuč so tok špičast inu terdi, de en tak tern skuz kust, aku ni predebela, zamore predert biti.« [419]), pa tudi vsakdanje izkušnje, preko katerih naj naslovnik dojame ali celo občuti neprimerljivo hujše Jezusovo in Marijino trpljenje:

Dokler damisli si ti, koku strašnu tebe zaboli, kader se ti ob en tern zbodeš inu taistga na moreš kmalu vnkej spravti, dokler ta gled zdajc cel vroč rata, se začne gnojiti inu slaba kri sturi inu tebi naprenesena bolečina dela. Našmo lubimo Izveličarju pak ni le en sam tern, temuč tulkaj veliku dovgih, terdih, špičastih, sterpenih inu kerviželnih ternu v negova glava noter zatovčenih (422–423)

Pripovedovalec nenehno išče paralele v »naših« krajih, v »današnjem« času, tudi »naših« običajih, ki jih izraža bodisi z neposrednimi primerjavami (»je svet Jožef v mestu okol hodu koker en kmet« [2]) bodisi z anahronizmi, kot na primer Jezusova primerjava samega sebe s »pustnim norcem« ali navedbe, da so pred »štalco«, v katero sta se zatekla Marija in Jožef, kmetje ob sejnih postavljali konje in drugo živino. S prenosom naslovnikove doživljajske izkušnje v fiktivni besedilni svet pripovedovalec pred naslovnika celo priključuje vonj.

Verjetno največ avtorskega v današnjem pomenu lahko iščemo v aktualizaciji dogajanja, približanju besedilnega sveta doživljajskemu svetu naslovnika, ki prizorov mučenja v nasprotju s srednjeveškim človekom ni nikoli spremljal v živo.

Odločitev za življenje strogo po krščanskem nauku

V tej plasti besedila je v ospredju njegova funkcionalnost, saj avtor naslovnika nenehno neprisiljeno vodi k razmišljanju, meditaciji ob opisih prizorov Jezusovega življenja in trpljenja, ki naj vodi k odločitvi za kesanje in zaobljubo k asketskemu življenju. Naslovnika k tej odločitvi vodi brez moraliziranja in žuganja, ampak prek seznanja s pripovedovanjem,

prek prepričevanja z argumenti, prek nevsiljivega poučevanja in dose-
ganja čustvenega sodoživljanja Jezusovega trpljenja.

Sklep

Besedilo *Poljanskega rokopisa* s številnimi prenosi iz *Svetega pisma*, dog-
matičnih teoloških del prvih stoletij krščanstva, srednjeveških mističnih
razodetij, poročil romarjev, zgodovinskih kronik in številnih drugih
zvrsti predlog odpira polje ustvarjalne interakcije med protagonisti fik-
tivnega besedilnega sveta, avtorji predlog, naslovniki in pripovedoval-
cem – avtorjem besedila.

LITERATURA

- Brückner, Wolfgang. »Thesen zur literarischen Struktur des sogenannt Erbaulichen«. *Literatur und Volk im 17. Jahrhundert: Probleme populärer Kultur in Deutschland*. Ur. Wolfgang Brückner. Wiesbaden: Harrassowitz, 1985. 499–507.
- Frauhammer, Krisztina. »Die Rolle der Landschaftsbeschreibung in Martin von Cochems Christusbiografie«. *Symbolhaltige Naturlandschaften und Naturwahrzeichen in historischen Siedlungsregionen mit Deutschen im östlichen Europa. Ausgewählte Aspekte*. Ur. Michael Prosser-Schell. Münster – New York: Waxmann, 2014. 185–194.
- Friedrich, Gerhard, Krause, Gerhard: Erbauung I. *Theologische Realenzyklopädie 10*. Ur. Gerhard Krause in Gerhard Müller v sodelovanju s Horstom Robertom Balz-
em et al. Berlin – New York: W. de Gruyter, 1982. 18–28.
- Grabner, Elfride. *Verborgene Volksfrömmigkeit: Frühe und volksbarocke Christusapokry-
phen in Wort- und Bildzeugnissen*. Wien – Köln – Weimar: Böhlau, 1997.
- Hamm, Berndt. *Hieronymus-Begeisterung und Augustinismus vor der Reformation. August-
tine, the Harvest, and Theology (1300–1650)*. Ur. Kenneth Hagen. Leiden – New
York – Kobenhaven – Köln: E. J. Brill, 1990.
- Juvan, Marko. *Vezi besedila: študije o slovenski književnosti in medbesedilnosti*. Ljubljana:
Literarno-umetniško društvo Literatura, 2000.
- Kač, Milica. »Mehthilda Magdeburška«. *Dr. Milica Kač (1953–2014). Spominski zbor-
nik*. Ur. Gorazd Kocijančič. Ljubljana: KUD Logos, 2015. 39–44.
- Köpf, Ulrich. »Passionsfrömmigkeit«. *Theologische Realenzyklopädie 27*. Ur. Gerhard
Krause in Gerhard Müller. Berlin: Walter der Gruyter, 1997. 722–764.
- Krašovec, Jože. »Značilnosti novega slovenskega prevoda Svetega pisma«. *Bogoslovni
vestnik 57.1–2 (1997)*: 3–12.
- Moser, Oskar. »Die fünfzehn geheimen Leiden Christi. Nach einer mündlichen Über-
lieferung aus Kärnten«. *Österreichische Zeitschrift für Volkskunde*. XLVI.95.4 (1992):
483–494.
- Nicol, Martin. »Meditation II«. *Theologische Realenzyklopädie 22*. Ur. Gerhard Krause
in Gerhard Müller. Berlin – New York: W. de Gruyter, 1992. 337–353.
- Ogrin, Matija. »Neznani rokopisi slovenskega slovstva 17. in 18. stoletja«. *Slavistična
revija 59.4 (2011)*: [385]–399.

- — —. »Navezave na evropska literarna obzorja v baročnem slovenskem slovstvu.« *Svetovne književnosti in obrobja*. Ur. Marko Juvan. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2012. 221–232.
- Poljanski rokopis. »Poljanski rokopis. Jezusovo življenje v sto postavah.« *Register slovenskih rokopisov 17. in 18. stoletja*. Ms 023. Splet. 24. 1. 2017.
- Procopé, John, Mohr, Rudolf, Wulf, Hans. »Erbauungsliteratur.« *Theologische Realenzyklopädie* 10. Ur. Gerhard Krause in Gerhard Müller. Berlin – New York: W. de Gruyter, 1982. 28–83.
- Signer, Leutfrid. *Martin von Cochem. Eine große Gestalt des rheinischen Barock. Seine literarhistorische Stellung und Bedeutung*. Wiesbaden: Steiner, 1963.
- Scherer, Wilhelm. *Geschichte der deutschen Literatur*. Berlin: Weidmann, 1908.
- Stahl, Hans. *Pater Martin von Cochem und das Leben Christi*. Bonn: Peter Hausstein, 1909.
- Žejn, Andrejka. »Jezik Poljanskega rokopisa – jezik rokopisa ne prehodu med 17. in 18. stoletjem.« *Slavistična revija* 64.4 (2016): [407]–425.

The Intertextuality and Rhetoric of Ascetic-Meditative Baroque Prose in the Case of the *Poljane Manuscript*

Keywords: Slovenian literature / Christianity / devotional literature / Baroque / manuscripts / meditative prose / intertextuality / rhetorical figures

The *Poljane Manuscript*, an extensive late-eighteenth-century ascetic-meditative manuscript, was created based on a German adaptation of *Vita Christi* (Life of Christ), a Catholic passion-play classic of spiritual education literature that focuses on the meditative contemplation of Christ's suffering. The motivation for creating the manuscript was its functionality and its goal was to guide the reader toward choosing an ascetic Christian life; at the same time, the numerous rhetorical and intertextual devices give the text a literary character. Several layers can be identified and analyzed in the text: a layer introducing the biblical story, which is intertextually transferred and complemented with specifiers, a layer of implicit and explicit non-underestimating argumentative persuasion and teaching, and a layer of achieving direct co-experience with the anthropomorphized Christ that is built on intertextual and rhetorical devices. This last layer also fulfills the manuscript's basic purpose.

1.01 Izvirni znanstveni članek / Original scientific article

UDK 821.163.6.09"17"

UDK 27-29:091=163.6"17"